

LLENGUA CATALANA I IDENTITAT: ÚS I MODEL A LES TERRES DE L'EBRE

Montserrat INGLA I TORNÉ

Tècnica de planificació lingüística de la Secretaria de Política Lingüística
a les Terres de l'Ebre

Segons la divisió dialectal feta pel doctor Veny, les Terres de l'Ebre estan situades, lingüísticament parlant, en l'àrea nord-occidental de l'àmbit lingüístic català, on s'inclou el ribagorçà, el pallarès i el tortosí.

El tortosí és el subdialecte que es parla estrictament a les comarques del Baix Ebre i del Montsià, però també en d'altres que són la transició del nord-occidental al valencià, i que es parla a les comarques del Matarranya (que administrativament pertany a l'Aragó); la Ribera d'Ebre i la Terra Alta (que pertanyen al Principat), i el Maestrat i els Ports de Morella (que pertanyen al País Valencià).

Les dades que sobre les habilitats lingüístiques ens dona el cens lingüístic del 2001 situen les Terres de l'Ebre com la zona de Catalunya on viu un percentatge més elevat de persones que coneixen el català. Tot i que cal fer notar que la diferència amb les dades del cens del 1996 és a la baixa, aquesta àrea territorial continua tenint un 97,38% de persones que manifesten entendre el català; un 87,60%, que el sap parlar; un 79,76%, que el sap llegir, i un 51,90%, que el sap escriure. A més, l'Enquesta d'usos lingüístics feta recentment per la Generalitat de Catalunya també situa les Terres de l'Ebre com les comarques on el català és la llengua habitual d'un 89,4% de la població, mentre que un 88,9% la considera la seva llengua pròpia.

Si es tenen en compte aquestes dades, no ha d'estranyar que la llengua catalana sigui la llengua d'ús general en aquest territori: a la retolació, a la publicitat, per exemple, registra un alt percentatge d'ús. La seva imatge pública és en català, perquè és una zona majoritàriament rural a la qual no va afectar la immigració que transformà moltes de les ciutats catalanes de les

àrees industrialitzades. Les poques famílies que hi van arribar van ser assimilades lingüísticament —només van mantenir el castellà persones que per la seva professió eren destinades a les Terres de l'Ebre o famílies benestants que per motius ideològics o de moda van optar per la llengua castellana—, però, tot i tenir un bon percentatge d'ús en un període difícil, no existia un sentiment de pertinença a una col·lectivitat. La consciència lingüística dels habitants d'aquestes comarques no era la mateixa que a la resta del país, perquè l'Ebre, no només físicament, sinó també lingüísticament, s'ha sentit lluny en la manera de fer i en la forma de parlar de la resta del domini lingüístic. No hi havia (i avui ja es pot parlar en passat) la consideració de parlar una mateixa llengua, sinó de parlar rapitenc, ampostí o tortosí, «una cosa diferent», fet que en el període de la dictadura va ser utilitzat políticament amb el foment d'un tortosinisme excoient, amb l'afany per part dels cacics locals —que tenien com a punt de referència i d'influència Madrid i no Barcelona— de crear una consciència anticatalana que va fer fortuna amb l'eslògan «ni catalans ni valencians». Frase recordada quan una persona es presenta com a originària de l'Ebre, però que en realitat només va «triumfar» a la ciutat de Tortosa i l'àrea més pròxima. En qualsevol cas, a la resta del territori ebrenç no es reconeixia la varietat com a part de la llengua comuna (però tampoc es reconeixien com a parlants valencians o lleidatans), sinó com una barreja lingüística d'un no-res, òrfena d'un model de referència.

El 1985, des de la Direcció General de Política Lingüística, es va programar la campanya de sensibilització amb l'eslògan *Depèn de tu «que aquí (i aquest aquí es referia al mercat, a un pati d'escola, a una oficina) es parli català...»*. Les Terres de l'Ebre en van quedar bastant al marge per dos motius: l'un, perquè en tots aquests llocs ja s'usava el català, l'ús de la llengua parlada sempre ha tingut un percentatge molt elevat, com demostrarien els censos lingüístics; l'altre, perquè tot just la reflexió era sobre el reconeixement de la varietat com a català, contra els arguments dels qui deien que no es parlava. Repartir el material d'aquella campanya de sensibilització hauria carregat de raons els «tortosinistes» per reforçar —encara— la seva teoria.

Quan l'any 1986 es va fer el primer cens lingüístic, a la Direcció General de Política Lingüística va sorprendre que un percentatge molt elevat de persones adultes declarés que no sabia parlar català, quan tot semblava indicar que l'ús de la llengua oral era més elevat. En canvi, com més jove s'era, més català se sabia parlar. Fent una anàlisi d'aquelles dades, era evident que alguns dels adults a qui se'ls preguntava si parlaven català responien que no, d'acord amb el convenciment que ells no parlaven com els de Girona o els de Barcelona; però a la pregunta referida als fills responien que

sí que el parlaven (cal recordar que els padrons no els contestava el ciutadà, sinó que era un enquestador qui posava la creu a la casella corresponent). Sembla no gens desencertada l'argumentació que la seva contestació responia al fet que els fills l'aprenien a l'escola i els consideraven capaços de parlar-lo. És un argument que en un estudi posterior, fet per estudiants de sociologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, es va poder comprovar: els estudiants sentien que parlaven el «seu» català, mentre que els adults manifestaven que parlaven una «barreja que no era català ni res». El cens lingüístic ens permet constatar per primera vegada la percepció de llunyania que té un parlant de l'Ebre en relació amb els parlants de més al nord, als qui considera que parlen català. Cal tenir en compte que, encara avui, les persones grans, quan es volen referir a una persona a qui identifiquen com a parlant de Barcelona, que parla amb català oriental, ho fan amb el nom «un català». Tampoc no se sent pròxim als parlants del sud, és a dir, als valencians, però amb una interessant consideració: quan el parlant de l'Ebre manifesta que no parla valencià, no pensa en els seus veïns del nord de Castelló, sinó en els parlants de les comarques de València.

Actualment, l'Enquesta d'usos lingüístics ens aporta dades noves que ens demostren que la percepció de la població ha canviat: nou de cada deu habitants de les Terres de l'Ebre declara que el català és la llengua pròpia. És evident que l'ensenyament i la influència dels mitjans de comunicació hi han tingut un paper molt important i ens n'hem de felicitar. Aquest reconeixement de pertinença va més enllà del fet merament lingüístic: el clam reivindicatiu «som catalans» en una visita del president de la Generalitat ara fa 4 anys ho posava de manifest. El moviment social sorgit en contra del Pla hidrològic nacional ha provocat un canvi d'actituds en molts aspectes que, sens dubte, els sociòlegs hauran d'estudiar.

Sentiments i reconeixements a banda, la veritat és que una anàlisi acurada de l'entorn ens retrata un ús de la llengua desigual, segons l'àmbit o el sector que s'observa: en el sociocultural, per exemple, l'ús de la llengua catalana és exclusiu, cosa que no passa en el socioeconòmic. Tot i no disposar d'estudis recents i objectius que descriguin quina és la situació real d'aquest àmbit, hom pot percebre que els comerços tenen el català com a llengua de comunicació; en canvi, un estudi específic sobre les empreses donava un argument de negocis amb l'Aragó i amb la resta de l'Estat com un dels motius pels quals la llengua empresarial era la castellana (certament, caldria actualitzar aquest informe per saber si aquesta posició ha canviat); un cas particular és l'àmbit de la restauració, en el qual es detecta un retrocés en l'ús de la llengua escrita, però no en l'ús de l'oral, cosa que passa en altres llocs.

No es poden descriure tots els àmbits del sector socioeconòmic, però a trets generals i d'una manera global el català s'utilitza més en les empreses més properes al territori, és a dir, en les que en aquest sector es coneixen com a petita i mitjana empresa; en canvi, fan un ús força estudiat del català i del castellà les que són delegacions de grans empreses, bancs i grans superfícies; però usen més el castellà, no tant en la publicitat com en les comunicacions personals, empreses de serveis com, per exemple, les asseguradores o les cases especialitzades en la revisió d'ascensors.

Tot i aquesta anàlisi, el cert és que hom pot percebre que a l'Ebre es viu en català. Aquesta, almenys, és la sensació que s'endurà un visitant; però els qui hi viuen també saben que hi tenen els seus «forats negres», perquè hi ha espais on senzillament la llengua catalana no hi és: el cinema, la justícia o l'Administració de l'Estat ignoren sistemàticament el català. En un territori on la població declara en un 97,38% que entén la llengua, enfront del 2,62% que declara que no l'entén, i on un 88,9% manifesta que el català és la llengua pròpia, és —com a mínim— sorprenent que en els seus cinemes no es projectin ni les pel·lícules infantils en català; que només un jutjat dels nou que hi ha al territori treballi en català o que a l'Administració de l'Estat no hi hagi manera d'aconseguir l'imprès de la declaració de l'IVA en català...

Un retrat ben diferent del descrit anteriorment és el que mostren els mitjans de comunicació, que —com a la resta de Catalunya— han tingut un paper molt important en el procés de normalització lingüística. La premsa local i comarcal va fer una aposta decidida per la llengua, alguna publicació va nàixer amb vocació catalana i altres es van anar catalanitzant progressivament, fins a arribar gairebé al 100% de la premsa escrita en català.

Quant a la premsa diària, és a dir, que informi d'una manera específica de les Terres de l'Ebre, hi ha *El Punt*, diari en català, i el *Diari de Tarragona*, que empra el català i el castellà, però aleatòriament, sense un criteri aparent. S'editen dos setmanaris: *La Veu de l'Ebre* i *Més Ebre*, exclusivament en català; sis de gratuïts, dels quals cinc tenen el 90% de text en català i un, el 95% en castellà; aquest únic en castellà és editat i ens arriba des de Vinaròs. S'editen revistes municipals que, des de fa molts anys, van fer l'opció catalana.

Sobre els mitjans de comunicació orals, emeten a l'Ebre vint-i-tres emissores de ràdio, quinze de les quals són municipals amb connexions amb emissores institucionals, i vuit són privades. L'ús de la llengua catalana hi és l'habitual, llevat d'aquelles emissores privades que són d'àmbit general, però que fan en català la programació local. Pel que fa a la televisió, el *Canal 21* i *Visió 3* es veuen a les comarques del Baix Ebre i del Montsià;

es podia parlar d'un 100% en català fins que van signar un conveni amb el Consorci de Comunicació Local i el Consorci Local i Comarcal de Comunicació perquè, a partir d'aquell moment, les televisions locals poden passar pel·lícules, però —sorprenentment— són molt poques les doblades al català; en conseqüència, aquest fet fa davallar el tant per cent d'ús. Curiosament, no passa el mateix amb els documentals.

Hi ha, a més, deu televisions locals, normalment municipals, que quan emeten ho fan en català, inclosa la publicitat.

Un altre aspecte d'aquest sector és saber quin mitjà d'abast general trien els ciutadans de les Terres de l'Ebre, sigui oral o escrit, sobre la qual cosa no hi ha dades; però, quant als mitjans d'abast territorial, el ciutadà no es pot ni plantejar el dubte, perquè tots emeten o escriuen en llengua catalana.

Als mitjans de comunicació, no des dels consumidors, sinó des del punt de vista dels comunicadors, el debat no és quina és la llengua, sinó quin és el model de llengua.

Els professionals de la comunicació, conscients de la seva importància, de l'efecte multiplicador del seu mitjà al territori i de la seva participació com a difusors d'un model, estan fent un gran esforç de formació en variació lingüística i aposten clarament per l'ús de la varietat occidental.

Aquest plantejament és també el debat en l'àmbit educatiu. Si fem una mica d'història, en el moment que es reprèn l'ensenyament de la llengua catalana en el currículum escolar, treballen a l'ensenyament uns professionals que han rebut una formació en castellà, però que fan un gran esforç de reciclatge, tant de la llengua com del coneixement de la didàctica i del país, un aprenentatge de la llengua estàndard, de *l'estàndard*, que reproduiran mimèticament a les escoles, per la qual cosa tot allò que sona a castellà és rebutjat i només es considera «bo» allò que es troba als llibres. Els llibres no mostren el polimorfisme de la llengua, per això els educadors entren en una contradicció, perquè a les escoles no s'aprofundeix en l'estudi de la vocal neutra; però, alhora, es rebutgen per a la llengua escrita paraules com *palometa* per *papallona*; *calcetí* per *mitjó*; *arena* per *sorra*; *granera* per *escombra*, mentre que en la llengua oral, considerada informal, són tolerades. Aquest rebuig porta cap a la substitució d'algunes paraules genuïnes, alhora que comporta l'ús de determinats mots que fa uns anys eren considerats forans, com *poma* per *maçana*; *limona* per *lima*; *mitja* per *calça* i, en definitiva, a una tendència uniformadora.

Aquesta actitud dels docents davant la llengua ha generat unes postures que encara perduren, tot i que actualment s'han suavitzat força: enfront d'un cert recel a acceptar l'estàndard, identificat amb el barceloní, allunyat

de la varietat geogràfica pròpia, hi ha un rebuig a la pròpia varietat perquè no es considera prou correcta.

Tal com afirma el doctor Navarro, de la Universitat Rovira i Virgili, aquests dos fenòmens relacionats entre si, però completament oposats, han estat generats per un mateix motiu: el mínim coneixement de la llengua estàndard i el poc aprofundiment en l'estudi de la varietat geogràfica.

Des de fa uns anys, aquesta tendència s'ha «frenat» a causa d'una major formació en llengua catalana del professorat. L'aparició de treballs fets sobre el tortosí per professors com Pere Navarro, Albert Aragonés, Àngela Buj, Joan Beltran o Josep Panisello i la formació de filòlegs per la Universitat Rovira i Virgili ha donat coneixement i ha generat estudis que han propiciat una actitud canviant respecte a l'ús d'aquesta varietat. La creació d'un seminari de professors de secundària, coordinat per l'antic SEDEC, amb l'objectiu de treballar sobre el model de llengua docent, és un bon exemple d'intencions.

Tot i aquesta conciliació entre l'estàndard i la varietat, hi continua havent un col·lectiu prou nombros que defensa un estàndard únic i general, sense polimorfismes per a la llengua escrita, perquè consideren que el català encara no és una llengua prou forta, prou normalitzada, i argumenten que introduir variants en aquest estàndard —en l'àmbit nacional— pot afectar la unitat de la llengua i —en l'àmbit local— pot portar al renaixement del tortosinisme excloent. Així doncs, el debat sobre el model de llengua a l'ensenyament és obert i encara no s'ha arribat al consens quant al model, perquè hi ha docents que pensen que tot s'hi val perquè és propi i que s'ha de rebutjar tot allò que es considera forà, i d'altres que volen un estàndard general i únic.

És possible que el treball *Cruïlla i Aïnes* de Panisello i Beltran, editat ara fa dos anys per Alambor, ajudi a l'estudi i l'aprofundiment i, en definitiva, al coneixement de la varietat dialectal i faciliti l'aprenentatge d'un estàndard que admet varietat de formes sense incomplir la normativa.

Aquest debat sobre quin és el model de llengua és tan viu que en les Jornades sobre la Llengua a les Comarques de Tarragona, que van tenir lloc a Tarragona i Reus el novembre de 2002, amb l'objectiu de fer una anàlisi comparativa de l'evolució de la llengua des de 1992 a les comarques meridionals, es va veure la necessitat d'incloure-hi un nou àmbit: el de models de llengua; les comunicacions d'aquestes Jornades han estat recollides en el llibre *Una radiografia social de la llengua catalana* editat per Cossetània edicions l'any 2003.

Les dades diuen que a les Terres de l'Ebre la llengua catalana té un bon estatus. Un dels motius pels quals s'ha preservat un bon ús de la llengua ca-

talana ha estat la poca aflluència d'estrangers, però actualment el fenomen de la immigració també inclou aquestes comarques. És una realitat que pot fer que les bones dades de la situació de la llengua catalana a les Terres de l'Ebre es modifiquin en un període de temps breu. La fesomia dels municipis ha canviat substancialment; així, poblacions com ara Tortosa o Ulldecona, que registren un 16% i un 26% d'immigració, respectivament, o l'Ametlla de Mar, amb un 22% de persones nouvingudes, són un exemple viu d'aquesta realitat canviant. La immigració ara sí que ha arribat de forma massiva. És una immigració vinguda d'arreu, amb les seves llengües pròpies i les apreses a l'escola, però a qui tothom pressuposa un coneixement del castellà i és en la llengua amb què tothom se'ls adreça.

Aquesta actitud tan generalitzada, i que tothom veu tan natural, és negativa per a la nostra llengua. D'altra banda, si en aquesta actitud de comunicació ciutadana hi afegim que aquests nouvinguts s'han d'adreçar a l'Administració de l'Estat per fer tot els seus tràmits legals i només els poden fer en castellà, tornarem a estar en aquella situació de diglòssia tan poc desitjada per a una llengua, a banda d'un retrocés en l'ús.

L'entorn, a les Terres de l'Ebre, és favorable, però tot i això les institucions i els ciutadans han d'assumir responsabilitats i compartir complicitats, no només socials, sinó també lingüístiques.

Probablement trigarem uns quants anys a aconseguir que el 88,9% dels habitants del nostre territori sentin el català com a llengua pròpia, però que no augmenti el 2,62% de persones de les comarques de l'Ebre que no entenen el català és en mans de tots.